

LA GRAN PROPIETAT I ELS GRUPS PAGESOS A LA COMARCA D'ARTÀ ENTRE 1818 I 1864

Jaume Alzina Mestre

Es un fet comprovat que a la primera meitat del segle XIX l'agricultura constitueix encara la base econòmica de la societat mallorquina. Malgrat els inicis de canvi que comencen a produir-se a partir dels anys quaranta (noves roturacions, petites parcel·lacions i "establiments", extensió d'altres conreus que, com l'ametler, garrofer, patata..., progressivament i al llarg del segle aniran desplaçant els tradicionals de l'oli i els cereals, etc.), el monopoli de la terra —símbol social i de poder— restava encara en mans d'un grup minoritari, la noblesa terratinent— classe dominant que, a més d'apropiar-se de l'excedent de la majoria de pagesos mitjançant tota la xarxa de recursos legals i fiscals de què disposava, exercia tot el seu poder al qual quedaven sotmesos els demés grups, eminentment agraris (petits propietaris, missatges, jornalers, roters...) de la societat illenca. Tot això es veia agreujat per l'absència d'altres activitats substitutives de les agrícoles al mateix temps que impossibilitava el surgiment d'un capitalisme agrari.

Fetes aquestes breus observacions intentarem exposar, de forma un tant descriptiva com es distribuïa la propietat de la terra, als pobles d'Artà, Capdepera i Son Servera, dins la primera meitat del segle XIX, a fi de determinar el grau de concentració de la mateixa, així com una primera aproximació a l'estudi

dels diferents grups pagesos i llurs relacions d'explotació respecte dels grans senyors.

Les fonts que bàsicament hem utilitzat per l'estudi de la gran propietat a l'època són l'Apeo de Garay ¹ de 1818 i l'Amillament ² de 1864.

De l'anàlisi de les dades que les esmentades fonts ens proporcionen (vegeu gràfics i taules estadístiques) es dedueix que a l'any 1818 el predomini de la noblesa terratinent als tres municipis era gairebé absolut, de tal manera que a Artà només tres propietaris (el 0,470/o del total) i a Capdepera dos (el 0,850/o) monopolitzaven el 42,79 i el 42,45 per cent del total de la terra dels respectius termes municipals, amb finques compreses entre les 500 i 1.000 Hes.

A l'any 1864 la situació d'aquest grup social no ha variat substancialment respecte al 1818. Tant és així que els grans propietaris ostenten encara, als tres pobles, més de les 2/3 parts de la terra. Per tant hom pot inferir la importància i la situació de predomini social i econòmic dels senyors —dins aquesta estructura agrària "latifundista"— els quals constitueixen la classe dominant que es beneficiava quasi exclusivament de l'apropiació de la renda de la terra mitjançant l'explotació i el manteniment de la relació de poder sobre els demés grups pagesos.

(1) Arxiu Municipal d'Artà. Consta de dos volums i les extensions venen en mides mallorquines. Al final del segon volum venen signats tots els grans propietaris sense especificar el municipi al qual pertanyien. També les extensions són molt inferior a les que ens proporciona l'Amillament; això pot esser degut a que no es contabilitzin aquells terrenys considerats improductius, a part de les possibles omissions voluntàries a fi d'evitar les càrregues fiscals.

(2) Arxiu Municipal d'Artà i Arxiu Municipal de Son Servera. No hem localitzat el que fa referència a Capdepera.

Per contra, aquests presenten una tipologia ben definida dins la qual cal destacar el primer lloc el grup dels petits camperols és a dir aquells que posseïen unes propietats inferiors a 5 Hes.— que, com es veurà a les dades que presentam, són la gran majoria (entre el 80 i el 90%) a tota la comarca. Tanmateix la quantitat de terra que els pertanyia no sobrepassa el 10 per cent, xifra irrellevant si la comparem amb la dels grans propietaris. A n'aquest punt resulta prou interessant assenyalar els percentatges d'aquells amb parcel·les inferiors a l'hectàrea: vegeu com a l'any 1964 assolien a Son Servera l'índex de 63,22% i a Artà el 48,88 % amb tan sols el 2,76 i el 1,26 per cent de la terra respectivament. Les característiques que, en conseqüència, els definiren es poden enumerar de la següent manera:

a) Degut a la precarietat de llurs mitjans de producció es veien obligats a la pràctica d'una agricultura de subsistència, de baixos rendiments, àdhuc insuficients per la pròpia alimentació.

b) La impossibilitat econòmica i la manca d'estímuls —degut a les fortes exaccions fiscals a que es veien sotmesos— per introduir millores de caràcter tècnic.

c) I per últim, la perduració d'unes relacions de dependència respecte dels grans senyors al veurer-se obligats molt freqüentment, i sobretot quan el producte de llurs terres resultava insuficient, a emprar-se com a simples jornaleros per aconseguir un salari que els permetés subsistir.

El segon grup dins aquesta jerarquia social vendria integrat precisament pels jornaleros assalariats que, segons el cens de 1834³ es distribuïen com segueix:

	Propietaris	o/o	"Colonos"	o/o	Jornaleros	o/o	TOTAL
ARTA	708	54,92	81	6,28	500	38,80	1.289
CAPDEPERA	204	51,61	25	5,27	200	43,02	465
SON SERVERA	226	36,21	10	1,60	388	62,19	624
TOTAL	1.174	49,36	116	4,87	1.088	45,77	23.78

De les dades precedents cal destacar les de Son Servera on un 62,19% dels treballadors del camp eren jornaleros. Amb tot i això ens resulta difícil acceptar com a vàlids els percentatges referits als pobles d'Artà i Capdepera, segurament infravalorats, sobretot si tenim en compte la comunicació de l'Ajuntament d'Artà del 8 d'abril de 1846 que diu:

"Según el empadronamiento formado a principios de este año hay en Artá 893 vecinos de los cuales 10 o 12 solamente pueden vivir del producto de sus bienes pero trabajando personalmente en ellos diariamente, sobre 200 que viven de arriendos o aparcerías trabajando como jornaleros y los demás que todos son simples jornaleros... habiendo más de 20 grandes propietarios vecinos de la Capital y algún otro pueblo...En una palabra M.I.S. la gran mayoría de Artá se compone de jornaleros

cuyo sustento ordinario es de pan moreno y legumbres..."⁴

El cens de 1857⁵, a Son Servera, ens dona les següents indicacions:

— "propietarios"	76
— "labradores"	119
— "jornaleros"	275
— "pobres"	12
— "otras profesiones"	42
— "no contribuyentes"	95

TOTAL 619

El percentatge de jornaleros i pobres representa el 46,36 % del total, i si prescindim dels no contribuents (la qual cosa pareix acertada al no poder conèixer la naturalesa real de dita categoria), ascendeix a un 54,77%. Tanmateix es veu com la mà d'obra

(3) Arxiu Històric de Mallorca, D-830.

(4) Arxiu Municipal d'Artà, Correspondència Oficial, any 1846.

(5) Arxiu Municipal de Son Servera. Cens de Població de 1857.

disponible pels treballs agrícoles obligada a vendre-se al mercat de treball és la més nombrosa; endemés d'esser —els jornalers— equiparats molt sovint amb el grup de pobres, constituïen les víctimes més propícies, als anys de males collides, de la fam i la misèria ⁶:

— Comunicació ddel Batle d'Artà la qual assenyala que "en esta villa hay 180 pobres..., que hay 600 personas que padecen hambre con motivo del bajo jornal que se gana y el alto precio de los comestibles" A.M.A. Correspondència Oficial, 21 de març de 1847.

— Testimoni de l'Ayuntamiento d'Artà que "patentiza la situación deplorable en que se encuentra este pueblo. Los pobres jornaleros que hasta el presente habían podido arrastrar sus necesidades se ven ya sumidos bajo su peso, y sin fuerzas y desalentados ven ya en el umbral de sus puertas la desaterradora miseria" A.M.A. Correspondència Oficial, 19 de desembre de 1867.

En una situació similar d'absoluta pobresa estrobaven també els roters, grup format per aquells que, al no poder disposar d'un troç de terra pròpia, acudia als propietaris o arrendataris de les grans finques perquè, en base a un contracte purament verbal, els cedís una petita parcel·la situada sempre a terrenys difícils, i que per tant havien de cultivar amb molt d'esforços, a canvi de la percepció d'una mínima part del producte que d'ella obtenien.

El nombre de roters existents al municipi d'Artà entre 1824 i 1828 ⁷, és prou significatiu:

1824...	321	1827...	390
1825...	349	1828...	372
1826...	380		

Un cop més s'evidencien les favorables condicions en què es trobava la classe dels grans terratinents enfront l'existència i disponibilitat de treball barat i abundós ⁸.

Per últim ens interessa fer referència a un altre aspecte de gran importància: el fet de què al llarg del període estudiat i gràcies als primers "establiments" i parcel·lacions, part d'aquest grup social integrat per jornalers i roters tingués un major accés a la propietat de la terra la qual cosa representaria que, per primera vegada, veurien reduïdes, encara que no suprimides totalment, llurs relacions de dependència respecte a la classe dominant.

També alguns dels petits camperols es veurien beneficiats ja que això els permetria ampliar llurs propietats mitjançant l'adquisició de noves terres. Ara bé les transformacions en aquest sentit són mínimes i quasi irrelevant; només a finals del segle XIX i sobre tot a principis del XX es modificarà l'estructura de la pagesia a la Comarca d'Artà iniciant així un procés de canvi en les relacions de producció.

El que hem exposat fins ara no pretén ésser altra cosa que una primera aproximació al estudi de la propietat rústica i la pagesia dels municipis d'Artà, Capdepera i Son Servera. No dubtam que hi ha molts d'altres aspectes de vital importància que caldria analitzar: entre ells els que fan referència a la situació dels grans arrendataris, o bé els relacionats amb la productivitat de les terres, els conreus predominants i la introducció d'altres, el bestiar, les tècniques utilitzades... Malgrat això deixam el tema plantejat a l'espera de noves aportacions.

- (6) J.Juan Vidal: "Las crisis agrarias y la sociedad en Mallorca durante la Edad Moderna". Mayurqa n° 16. Facultad de Filosofía i Lletres. Ciutat Juliol Decembre 1976.
- (7) Dades obtingudes del "libro de Rotas" que es troba al Arxiu Municipal d'Artà i en el qual consten el nom dels senyors o subarrendataris del predi, el nom dels "roters", la quantitat de blat que pagaren anualment —que oscil·lava entre menys d'una quarterada i més de dues segons l'extensió de la rota— i la duració de l'arrendament que a aquest període fou sempre de dos anys.
- (8) Vegi's l'estudi de I. Moll Balnes i J. Suau Puig "Senyors i pagesos a Mallorca (1718 - 1860/70)" Estudis d'Història Agrària n° 2.

**ESTRUCTURA DE LA PROPIETAT RUSTICA
ARTA**

Hes	Any: 1818				Any: 1864			
	PROPIETARIS		EXTENSIO		PROPIETARIS		EXTENSIO	
	Nº	o/o	Hes-as-cs	o/o	Nº	o/o	Hes-as-cs	o/o
0/1	328	50,70	135-58-24	1,56	411	48,88	171-75-38	1,26
1/5	233	36,02	520-07-80	5,98	320	38,05	715-87-36	5,25
5/10	36	5,57	249-88-96	2,87	52	6,19	348-68-44	2,56
10/50	29	4,47	479-91-63	5,52	34	4,06	647-00-93	4,75
50/100	5	0,77	366-69-34	4,24	6	0,70	419-02-23	3,09
100/500	12	1,85	2.665-84-49	30,60	11	1,31	2.727-00-72	20,03
500/1.000	1	0,15	551-19-28	6,35	5	0,58	3.456-17-04	25,38
Més de 1.000	3	0,47	3.715-22-41	42,79	2	0,23	5.131-97-76	37,68
TOTAL	647	100,00	8.684-42-12	100,00	841	100,00	13.617-49-86	100,00

SON SERVERA

Hes	Any: 1818				Any: 1864			
	PROPIETARIS		EXTENSIO		PROPIETARIS		EXTENSIO	
	Nº	o/o	Hes-as-cs	o/o	Nº	o/o	Hes-as-cs	o/o
0/1	203	60,06	80-00-00	3,59	299	63,22	112-01-27	2,76
1/5	100	29,58	218-84-29	9,82	127	26,85	260-57-19	6,43
5/10	16	4,74	112-93-39	5,08	18	3,81	127-70-05	3,15
10/50	6	1,77	120-57-35	5,42	16	3,38	335-35-71	8,28
50/100	6	1,77	383-38-44	17,21	3	0,63	246-80-81	6,10
100/500	7	2,08	1.310-97-13	58,88	9	1,90	2.249-84-39	55,53
500/1.000	—	—	—	—	1	0,21	719-51-07	17,75
TOTAL	338	100,00	2.226-70-60	100,00	473	100,00	4.051-80-49	100,00

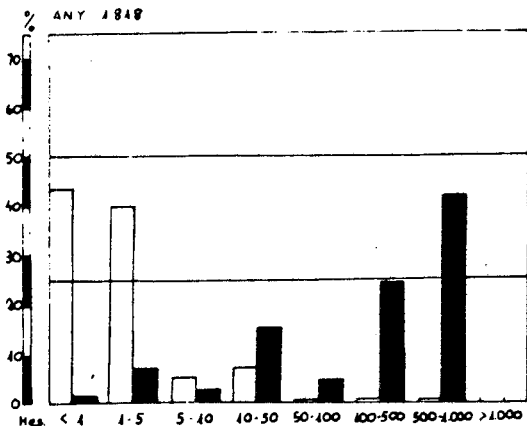
CAPDEPERA

Any: 1818

Hes	PROPIETARIS		EXTENSIO	
	Nº	o/o	Hes-as-cs	o/o
0/1	102	43,78	52-40-82	1,89
1/5	93	39,92	203-23-42	7,34
5/10	13	5,58	86-39-03	3,12
10/50	18	7,72	434-95-89	15,69
50/100	2	0,86	142-06-00	5,12
100/500	3	1,29	676-11-69	24,39
500/1.000	2	0,85	1.176-96-71	42,45
TOTAL	233	100,00	2.772-13-56	100,00

Font: Elaboració personal

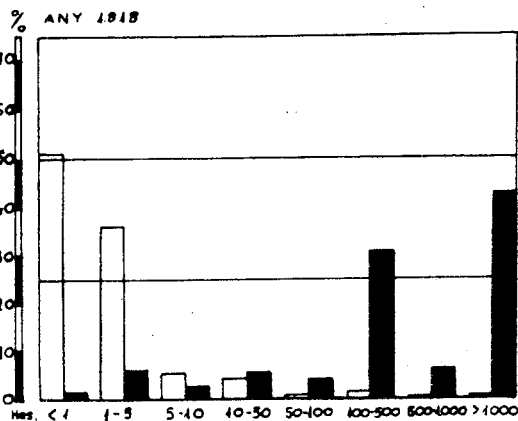
capdepera

estructura de la població rústica

PROPIETARIS
EXTENSIO

artà

son servera

